

L'adequació per a la visita del poblat neolític de Ca n'Isach. Campanyes 2001-2003 (Palau-saverdera, Alt Empordà)

JOSEP TARRÚS I GALTER,¹ ENRIC CARRERAS I VIGORÓS²

1. INTRODUCCIÓ

Les tasques d'excavació del poblat neolític de Ca n'Isach, dirigides per Sara Aliaga, Júlia Chinchilla, Oriol Mercadal i Josep Tarrús, es varen fer entre els anys 1987 i 1994, amb campanyes de Setmana Santa i d'estiu que varen permetre l'estudi d'una àmplia àrea d'uns 600 m². Varen aparèixer la meitat d'una gran cabana oval i altres dues cabanes subrectangulars enllaçades al costat de 60 estructures d'habitació (murs, focs, sitges, forats de pal i una cisterna), repartides entre les cabanes i situades dins de quatre nivells arqueològics.

Després d'aquestes campanyes sabem, gràcies als materials arqueològics i a les datacions per carboni 14, que a Ca n'Isach hi havia hagut una primera fase, potser sense cabanes, anterior al IV mil·lenni cal. aC, pròpia del grup de Montboló del Neolític mitjà inicial; una segona fase de la primera meitat del IV mil·lenni cal. aC, relacionable amb el grup Empordanès, un Neolític mitjà ple, tipus Chassey, i una tercera fase de finals del IV mil·lenni cal. aC, que es pot emmarcar dins del grup de Veraza, ja dins d'un Neolític final o Calcolític antic.

L'any 1996 ja vàrem redactar (Sara Aliaga, Júlia Chinchilla, Oriol Mercadal i Josep Tarrús) un primer projecte de restauració i adequació a la visita del jaciment, que ha servit de base per al projecte que l'any 2001 (arranjat per Josep Tarrús) es va lliurar al Servei d'Arqueologia de la Generalitat, a la Diputació de Girona i a l'Ajuntament de Palau-saverdera, per tal de començar la seva execució.

1. Arqueòleg i membre del GESEART.

2. Membre del GESEART (Grup Empordanès de Salvaguarda i Estudi de l'Arquitectura Rural i Tradicional).

Els treballs de restauració i adequació a la visita del jaciment, entre el novembre del 2001 i el maig del 2003, han permès reestudiar la zona nord del poblat, que tot primer havíem desestimat perquè havia patit l'acció de les màquines excavadores als anys 1987 i 1988, amb resultats espectaculars.

Hi han aparegut dues cabanes subrectangulars més entrellaçades, col·locades darrere de les anteriors, més al nord, que ens han confirmat la morfologia d'aquestes cases neolítiques de murs de pedra seca i coberta vegetal. Alhora, el poblat, ara ja amb un mínim de quatre habitatges subrectangulars i una gran cabana oval contemporànies, pren un aspecte d'una veritable aglomeració habitada, amb carrers i cases arrencades, desconeguda fins aleshores en el registre català del Neolític mitjà. Durant aquesta nova etapa d'excavacions s'hi han descobert 29 noves estructures (forats de pal, focs, murs). Actualment disposem de 89 estructures d'habitació a Ca n'Isach.

En els treballs fets a Ca n'Isach hi ha col·laborat personal del Geseart (Enric Carreras, Josep Tarrús, Àngels Custoja i Pere Gay), a més de Sebastià Delclòs, enginyer forestal i membre dels Amics de l'Albera, que és un col·laborador habitual en aquestes tasques de protecció o adequació del patrimoni cultural d'aquestes serres altempordaneses.

També ens ha estat de gran utilitat l'ajuda de diversos companys, arqueòlegs (Mireia Pedro i Anna Soler) o estudiants d'arqueologia en aquell moment (Clara Alonso, Xavier Oms i Sandra Lacruz), que ens han auxiliat en alguns moments especialment delicats, com foren l'excavació de les dues noves cabanes o dels tres nous focs apareguts, al nord de la gran cabana oval.

Les feines de restauració, dirigides pel Geseart, han estat fetes pel paleta Josep Besa, del veí poble de Pau, i els seus tres manobres (dos bolivians i un belga), al costat del maquinista Joan Luque, també de Pau.

Cal esmentar també que hem comptat amb la bona disposició i franca col·laboració dels responsables de la urbanització del Mas Isaac, que des del principi ens varen facilitar la pedra (gneis i esquist) necessària per a les tasques de restauració, procedent d'un aflorament local.

Igualment cal assenyalar que l'Ajuntament de Palau-saverdera ha estat en tot moment assabentat del desenvolupament dels treballs de restauració del poblat neolític, a través de les entrevistes setmanals que manteníem amb el seu alcalde Narcís Deusedas. La seva col·laboració no ens ha faltat mai al llarg de tot el procés burocràtic, a vegades complex i difícil, que ha permès finalment obrir al públic aquest poblat neolític visitable.

Com és sabut, el finançament dels treballs ha anat a càrrec de la Diputació de Girona i del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, a través de la gestió de l'Ajuntament de Palau-saverdera, que han volgut fer-hi les inversions necessàries entre els anys 2001-2002.

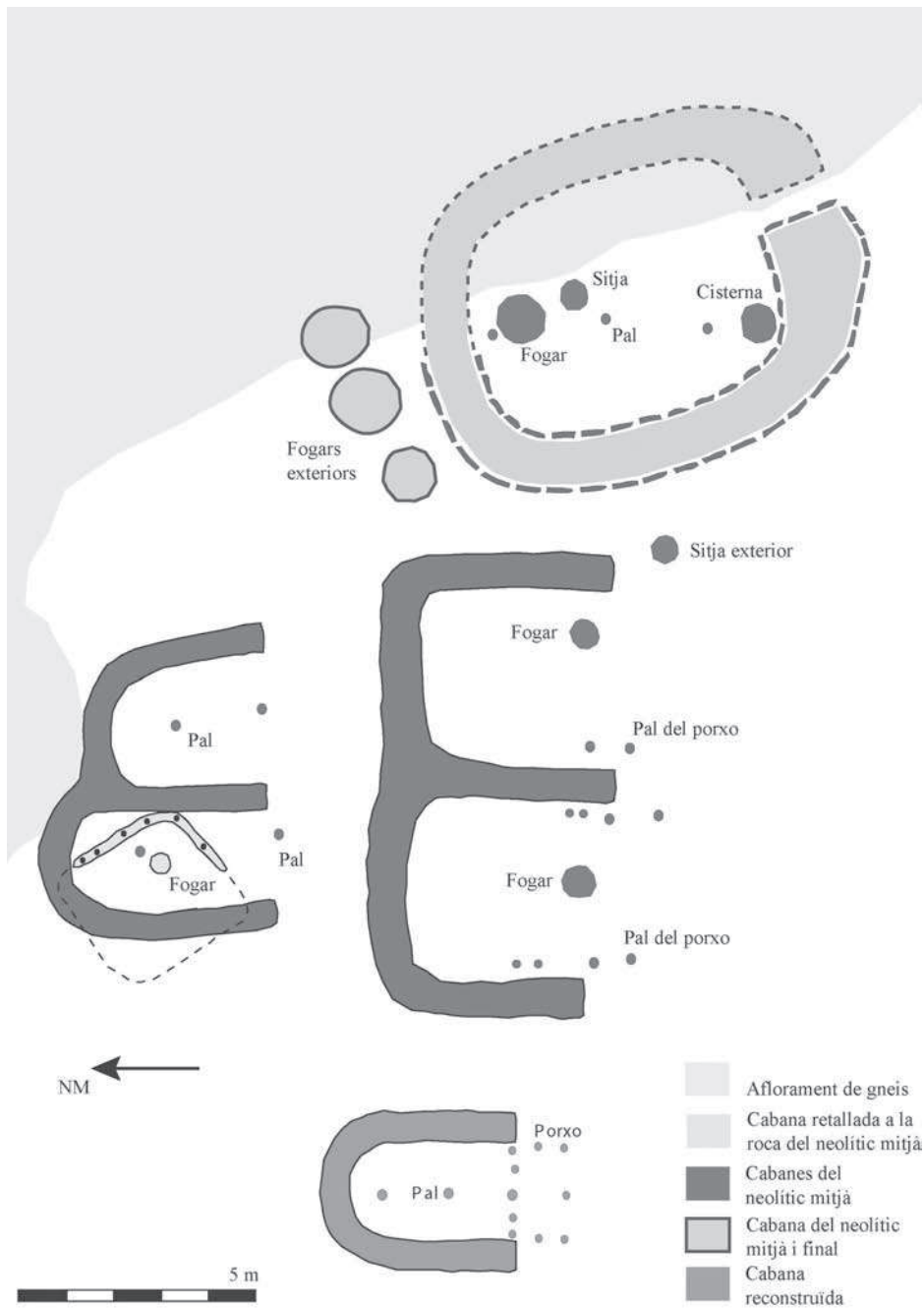

Figura 1. Plànol del poblat neolític de Ca n'Isach, després de la restauració i l'adequació per a la visita l'any 2003.

2. ELS TREBALLS FETS

2.1. Condicionament, neteja i cartell de l'entrada

Les primeres setmanes de treball a Ca n'Isach es varen dedicar, seguint el projecte presentat, a refer completament la tanca perimetral del jaciment, a desbrossar les cabanes i tot el recinte, a iniciar la restauració dels murs de pedra seca d'aquestes cabanes neolítiques i a posar-hi un cartell indicatiu i de crèdits a l'entrada.

Tot primer es varen dedicar força dies a la neteja a consciència de les ruïnes, molt deteriorades i cobertes de vegetació a causa de l'abandonament sofert en els darrers 7 anys, des que l'any 1994 es va donar per acabada l'excavació de Ca n'Isach. A la vegada es va retirar una surera que havia quedat per terra després de la gran cremada de l'estiu del 2000.

Tot seguit amb l'ajuda de Joan Luque, del poble de Pau, conductor d'una petita màquina excavadora, es va allisar tot el terreny interior del recinte, en especial al voltant de les cabanes, per tal de donar-li un millor aspecte i realçar les restes de les construccions neolítiques.

El paleta Josep Besa del poble de Pau, amb el seu personal, s'ha fet càrrec de la reparació de la tanca perimetral i del portal d'entrada. Aquesta tanca es va haver de refer del tot, regularitzant l'alçada dels pals i pintant-los, a la vegada que l'antiga tela metàl·lica era substituïda per una altra de més qualitat i també de color verd.

Des del principi es va optar per anar tots plegats a treballar-hi un dia fix a la setmana, els membres del Gesart i els col·laboradors juntament amb el paleta i els manobres, per tal que la restauració avancés de forma fiable i sense errors.

A finals de desembre del 2001 el paleta va iniciar la restauració de les parets de pedra seca de les cabanes, començant per la gran cabana oval, que presentava menys dificultats d'interpretació (amplada, composició, alçada) que les dues cabanes subrectangulars que s'havien excavat entre el 1991 i el 1994.

Queda clar que quan ja quedaven resoltes les parts més delicades de la restauració —com perfilar el perímetre de les parets de les cabanes o decidir el tipus de parament dels murs—, deixàvem que el paleta hi treballés una setmana seguida per completar les tasques menys compromeses, com ara reomplir l'interior dels murs de les cabanes.

A principi de l'any 2002 es va col·locar, al costat de la porta d'entrada al recinte, el cartell indicador del poblat amb els crèdits de les institucions que l'havien fet possible i de l'empresa (Arqueolític) que es faria càrrec de la seva difusió escolar i turística.

Una vegada acabada la neteja, el desbrossament i el terraplenament general del jaciment, tasques fetes sobretot l'any 2001, entre els anys 2002-2003 hem anat mantenint controlada la vegetació a base d'herbicides, tant a l'interior del jaciment com a la vorera amb grava que ressegueix la tanca perimetral. A més en David Vergés,

del poble d'Espolla i bon coneixedor de les tasques del bosc, es va encarregar de llevar el suro de les quatre alzines sureres del jaciment, cremades en l'incendi del 2000, per tal de millorar-ne l'aspecte i afavorir-les.

2.2. Excavació de nous espais d'habitatge

Els treballs de terraplenament de l'any 2001 varen servir també per descobrir un mur d'una nova cabana (espai d'habitatge 5), que aflorava sota els munts de terra que hi deixaren les màquines excavadores l'any 1987, just abans de començar l'excavació arqueològica.

L'any 2002 es varen netejar els murs perimetrals d'aquesta nova cabana i es va comprovar que gairebé no hi quedaven sediments, perquè de seguida apareixia per arreu la roca mare local, dins de la qual es varen trobar cinc forats de pal, profundament excavats dins del gneis i alguns amb falques. La seva forma final era la d'una cabana subrectangular, oberta al sud, a tres metres i mig del darrere de la cabana o espai d'habitatge 2, que també estava oberta al sud.

Adossada i a l'oest d'aquesta cabana en va aparèixer una altra o espai d'habitatge 6, igualment gairebé sense sediments i amb presència de quatre forats de pal al seu interior, excavats dins de la roca mare de gneis. És també de forma subrectangular i queda oberta al sud, just al darrere —uns 3,2 m— de la cabana o espai d'habitatge 3.

Dins d'aquesta nova cabana 6 es va reconèixer l'existència de profunds soles amb sis forats de pal al seu interior, que delimitaven un nou espai d'habitatge 7, que quedava per sota dels murs de l'anterior i que a més hi quedava entravessat, amb una orientació de nord-est a sud-oest. Aquesta nova cabana, de ben segur la més antiga de Ca n'Isach contenia un petit fogar o braser, cilíndric i força profund, on varen aparèixer diversos fragments de vasos ceràmics (bols) d'aspecte antic (Neolític mitjà ple o inicial) per la seva pasta i acabats, tot i que no hi hagués formes massa característiques. Podria pertànyer, si jutgem per aquestes ceràmiques, a la fase primera (grup de Montboló) del jaciment o bé a l'inici de la segona (grup Empordanès).

A les altres, les noves cabanes 5-6, s'hi varen recuperar uns pocs fragments de ceràmica a mà, amb formes i pastes assimilables al nivell Ib de Ca n'Isach, és a dir, del neolític mitjà ple del grup Empordanès, una variant local del Chassey del sud de França. Sembla, doncs, que aquestes dues noves cabanes formen un nou grup de dues habitacions, obertes al sud i situades just al darrere de l'anterior parella, els espais d'habitatge 2 i 3, de la mateixa cronologia.

Els tres focs en cubeta circular (E-62,63,64), que es varen localitzar l'any 2001 al nord de la gran cabana oval o espai d'habitatge 1, varen ser excavats entre el 2002 i el 2003. Conformen tots tres més els cinc forats de pal que emmarquen l'espai d'habitatge 4, possiblement una zona coberta dins de la qual hi devia haver els focs esmenats. El foc E-62, el més occidental, es troba per sobre d'on havia d'estar el mur est de la cabana 2, per la qual cosa suposem que ha de ser posterior.

La seva excavació va resultar particularment interessant. Tots tres consisteixen en una rotllana de blocs clavats, de mides similars i al voltant dels 1,8-1,9 m, recoberta interiorment per una plataforma de lloses planeres, d'esquist i gneis. Al centre hi afloren multitud de quarsos, petats per l'escalfor. Per sota de l'enllosat hi havia una capa de cendres i carbons amb algunes ceràmiques a mà, indeterminables, llevat d'alguna que per la seva pasta esfullada apunta a un moment propi del grup de Veraza, del Neolític final o Calcolític antic. Només una datació per carboni 14 dels nombrosos carbons aconseguits ens podria aclarir la cronologia d'aquests tres focs exteriors en renglera.

2.3. Restauració de les cabanes i dels nous focs

La restauració de les cabanes 1-3, ja existents d'ençà de les excavacions de 1987-1994, no va ser fàcil. El principal problema fou la delimitació del perímetre extern de les cabanes, perquè els seus murs estaven molt enrunats i dificultaven la identificació dels seus límits. En el cas de la gran cabana oval o EH-1 la tasca va ser una mica més senzilla, perquè les restes de blocs eren abundants, encara que a vegades desbordaven els límits del mur, i també hi restaven suficients lloses clavades o mig tombades *in situ* com per fer-se una idea clara de quina era l'estructura original del parament i quins eren els seus límits reals. En dos casos, a l'angle nord-oest de la cabana damunt del fogar E-62 i a l'angle nord-est damunt del fogar E-64, l'enrunament del mur perimetral cobria els focs esmentats.

Aquí la feina va ser tot primer anar aixecant les lloses tombades i posar-n'hi de noves quan calia i després continuar alçant la paret amb pedra seca (de gneis i esquist local) fins a l'altura (1,40 m) que ens permetien les restes conservades. Evidentment, només es va restaurar el mur fins al lloc on se'n conservaven restes, per la qual cosa només es podrà veure mitja cabana refeta. Recordem que durant les campanyes d'excavació de 1988-1990 ja es va veure que la meitat est d'aquesta gran cabana oval s'havia perdut per l'erosió natural, irremediablement, feia molt de temps.

Cal esmentar que la cara interna de les lloses clavades i del parament perimetral d'aquest EH-1 va ser lligada amb un morter (ciment Portland amb sorra, calç groga i aigua), per assegurar-ne la permanència; mentre que el reompliment intern es va fer amb pedres sense lligar, llevat de la capa més superficial que també anava enganxada per sota amb morter.

La delimitació dels murs de les cabanes subrectangulars 2 i 3 va resultar molt més complicat, perquè el seu mal estat de conservació —només en restaven una o dues filades— i l'escampadissa del seu enrunament ho dificultava seriosament. Per poder-ho fer ens vàrem fixar en l'alineament dels blocs o carreus més grans i vàrem retirar els blocs que sobreeixien de la línia prèviament definida. La posició dels forats de pal, tant els laterals, arran dels murs, com els frontals, que ens marcaven la zona d'entrada, ens varen ser molt útils durant aquest procés de marcatge del perí-

metre original dels murs d'aquestes cabanes subrectangulars de la primera renglera, la més al sud.

Els murs perimetrals de les cabanes 2 i 3 es varen fer només amb paraments de pedra seca, tal com eren originalment, sense lloses clavades. Es varen pujar només tres filades perquè quedés evident la diferència d'altura en relació a la cabana 1, la qual cosa deu tenir significació cronològica. La cara interna dels blocs perimetrals es varen lligar també amb el mateix tipus de morter, mentre que el reompliment intern es va fer a base de pedregar solt, llevat de la capa més superficial, que també anava enganxada per sota amb morter.

Pel que fa a les dues noves cabanes (EH-5 i EH-6) i a la cabana excavada a la roca (EH-7) trobada dins de l'espai d'habitatge 6, totes tres aparegudes al sector nord del jaciment i amb les quals no es comptava abans de començar les tasques de restauració, han estat objecte d'una consolidació, per evitar el seu progressiu deteriorament. Concretament s'ha reforçat el perímetre conservat dels murs, però sense posar-hi noves filades.

El dibuix de les cabanes ha estat perfilat amb una corda de plàstic de color groc, mentre que tot el recinte de la nova zona excavada s'ha protegit amb estaques que sostenen una corda de plàstic vermella. D'aquesta manera, el visitant no podrà entrar en aquesta àrea, que quedarà com acabada d'excavar i augmentarà la sensació d'autenticitat del jaciment.

La restauració dels fogars de l'espai d'habitatge 4, descoberts l'any 2001, s'ha limitat a deixar-hi vistos aquests focs com si no s'haguessin excavat. En realitat, es varen excavar i després es varen remuntar amb els mateixos elements que contenen. Formen un conjunt de gran interès visual i que servirà per explicar la importància d'aquests grans fogars en cubeta durant el neolític.

A l'interior i entre les cabanes 1-3 també s'hi varen refer una selecció de les estructures originals —forats de pal, focs, fosses enllosades, cisterna, sitges interiors i exteriors— que s'hi varen recrear perquè formessin part de la museïtzació. Es va anar amb compte de no posar-n'hi gaires, sinó només les que fessin comprensible les activitats que feien les comunitats neolítiques que hi habitaven, però evitant aspectes complexos com la superposició d'estructures a causa dels diferents moments cronològics. Aquest tema sempre és de difícil comprensió per al públic no especialitzat, per això el vàrem minimitzar al màxim, tot i que als faristols explicatius sí que se'n fa esment.

Les estructures que es varen recrear varen ser ubicades al lloc on les havíem trobat durant l'excavació, copiant les seves dimensions i la composició interna que tenien (blocs de gneis i esquist, rierencs de quars, falques, etc.). En els focs es va reforçar per sota amb ciment barrejat amb calç groga, sense que es veiés, la plataforma enllosada i la corona de blocs per tal que quedessin resistents a la intempèrie i a les visites.

Igualment es varen reforçar les falques dels forats de pal, les vores de lloses clavades de la cisterna i de les sitges enllosades. També es va reforçar amb una vorada de ciment, barrejat amb calç i terra marronosa perquè no fos visible, la boca de la sitja externa, a l'oest de la gran cabana oval.

2.4. Cabana reconstruïda, faristols explicatius i tríptic

Durant bona part del 2002 i fins al maig del 2003 vàrem tenir personal (paleta i manobres) dedicats a la construcció dels murs de la cabana reconstruïda i posteriorment al muntatge de la seva coberta de fusta i bruc. Va ser una de les tasques més carregoses de tota l'adequació del jaciment, perquè va necessitar moltes hores i la implicació de diversos especialistes (arqueòlegs, paletes i experts en cobertes vegetals).

De totes maneres, ara es pot disposar d'una cabana neolítica reconstruïda, d'una gran qualitat i versemblança, que sens dubte serà un element de gran interès per a tots els grups escolars i turístics que visitin aquest jaciment de Ca n'Isach.

Aquesta cabana de nova planta té una forma subrectangular, és a dir en U —amb la part del darrere en absis—, i vol ser una recreació de les cabanes 3 i 5 originals del jaciment. De la segona prenen les dimensions principals i de la primera el porxo, que allí està ben documentat. Es va situar a l'oest de la cabana 3, en un indret on la roca mare ja baixava de forma sobtada cap al cingle d'esquist de la banda oest i per tant no hi havia nivell arqueològic. Aquesta zona es va terraplenar per tal de poder construir-hi la nova cabana. Hem preferit aquesta zona i no l'esplanada buida del davant de les cabanes 2 i 3, perquè en aquesta situació no restarà protagonisme a l'aspecte general del poblat, sinó que el reforçarà.

Una vegada aixecats els murs, amb doble parament simple i pedregar intern, a una altura d'1,30 m, s'hi va posar una coberta amb feixines de bruc sobre una estructura de pilars, bigues i cairats de roure, amb arbres tallats als boscos de l'Albera (Maçanet de Cabrenys). Aquests pilars centrals tenien uns 2,2 m d'alçada i permetien que els cairats, que descansaven sobre la gran biga carenera i sobre els murs de pedra seca, deixessin una altura practicable d'1,65 m al costat de les parets de la cabana.

La coberta de brucs va exigir molta feina i una certa perícia, que ens assegurava un noi belga, ajudant del paleta, expert al seu país en aquesta mena de teulades vegetals. No cal dir que totes les juntures de les bigues i cairats amb els pilars de roure varen ser reforçats amb cargols llargs o tirafons, per evitar-ne el moviment i enfortir el conjunt. Posteriorment tots aquests junts varen quedar recoberts amb cordes d'espert per donar-los un aspecte prehistòric.

La part davantera de la U subrectangular es va tancar amb pals clavats i un entramat de branques de lledoner, un arbre molt flexible que creix abundantment als còrrecs i torrents propers a Ca n'Isach. Es va deixar un espai obert a la dreta de l'entrada, descentrat, on s'hi va posar una porta, feta també d'entramat de lledoner. Davant la cabana s'hi va construir un porxo d'1,5 m d'allargada, fet amb pals de roure i igualment cobert amb bruc.

Cal agrair a Francesc Causa, veí de Palau-saverdera i un dels visitants habituals del poblat mentre el reconstruíem, les facilitats que ens va donar perquè talléssim aquestes branques de lledoner de les vores d'un còrrec situat en un olivar de la seva propietat, prop del poble de Pau.

Totes les estructures reconstruïdes, a l'interior i exterior de les cabanes, i també les mateixes cases neolítiques, varen quedar més tard proveïdes dels seus corresponents rètols indicatius, en forma de petits faristols clavats a terra i d'una alçada de 30 cm.

Com a condicionament final s'han col·locat tres faristols explicatius, de mida gran (1,40 per 60 cm), on s'expliquen amb textos, fotos, mapes i dibuixos les característiques d'aquest poblat neolític (estructura original del poblat i planimetria de l'adequació, tipus de cabanes, eines neolítiques, ramaderia i agricultura) i també els monuments megalítics del seu entorn immediat, essencialment els situats dins del terme municipal de Palau-saverdera. Finalment s'ha editat un tríptic-guia explicatiu on, amb abundants fotografies i dibuixos ambientals, es pretén difondre la informació més actual sobre aquest poblat neolític de Ca n'Isach, al peu del vessant occidental de la serra de Rodes.

3. CA N'ISACH, UN POBLAT NEOLÍTIC VISITABLE

Les tasques de restauració i adequació a la visita d'aquest jaciment neolític de Ca n'Isach es varen acabar a finals de maig del 2003. El divendres 27 de juny es va fer una primera presentació pública del poblat, adreçada especialment als arqueòlegs,

Figura 2. Vista general del poblat neolític de Ca n'Isach, l'any 2003.

col·laboradors i difusors del patrimoni, organitzada pels Amics de l'Albera i del Gesart. Va tenir un gran èxit de públic i la nit va ser magnífica.

La inauguració oficial, organitzada per l'ajuntament de Palau-saverdera, es va fer el 14 de setembre de 2003, amb assistència de representants del Departament de Cultura de la Generalitat (Margarida Genera) i del delegat de Cultura per a les comarques gironines (Joan Domènech), al costat de l'alcalde de l'esmentat ajuntament de Palau-saverdera, Narcís Deusedas. Hi varen assistir força veïns del poble i també de la urbanització on està situat aquest poblat neolític de Ca n'Isach.

Un darrer punt. Sabem que una vegada s'ha completat la restauració i l'adequació per a la visita d'aquest poblat neolític de Ca n'Isach la nostra tasca com a arqueòlegs i restauradors s'ha acabat, però aleshores ha de ser el torn dels qui s'han de preocupar del seu manteniment (neteges periòdiques de la vegetació, conservació de la tanca, de les ruïnes restaurades i de la nova cabana construïda) i de la seva difusió escolar i turística.

En aquest sentit ja en el projecte inicial comptàvem que es faria càrrec d'aquest aspecte tan important l'empresa Arqueolític (dirigida per Montse Buch), d'acord amb l'Ajuntament de Palau-saverdera. Felïçment ens consta que després de l'estiu del 2003 ja varen arribar a un acord i que aquest any 2004 es faran càrrec de coordinar el manteniment i de preocupar-se per a la seva difusió a tots els nivells per tal que el seu aprofitament cultural arribi a tothom.

Només així s'aconseguirà que tots els esforços esmerçats hagin valgut la pena i que Ca n'Isach es converteixi en un indret indefugible en tota excursió o visita científica, escolar o turística que vulgui conèixer un poblat del neolític mitjà i final de Catalunya.

4. BIBLIOGRAFIA

TARRÚS, J. (2003) *Ca n'Isach, Palau-saverdera, Alt Empordà*. Banyoles: Gesart [guia-tríptic].